
VIJFTIENPRAETJE

ISSN 1386-1484

*Zegel van de kooplieden van Harderwijk uit 1263
Randschrift: "sigillum burgensium de herderuvich"*

kwartaalblad van
HERDEREWICH
de oudheidkundige vereniging
van Harderwijk en Hierden

anno 2005

9e jaargang

nr. 1

VITTEPRAETJE

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging "HERDEREWICH"
Postbus 210, 3840 AE Harderwijk.
e-mail: redactie@herderewich.nl Internet: www.herderewich.nl
Postgiro 303 61 92

In dit nummer:

Vittepraetje in beweging	pag. 2
Nieuwe leden/donateurs	pag. 2
Excursie	pag. 2
Verslag Filmavond	pag. 3
Bootschuivers: hun wereldje door de eeuwen heen	pag. 5
Rechtspraak in het Harderwijk van begin 1800	pag. 15
Appartementencomplex "René van Chalon"	pag. 17
De graftombe van Otto II	pag. 19
Stenen Spreken (8) Voormalig Militair Tehuis	pag. 22
Harderwiekers en/of Hierders (22)	pag. 25
Van alles wat ver-EEUW-igd (24)	pag. 29
Een eeuw Hotel-Café-Restaurant Monopole	pag. 36
Prijslijst diverse publicaties	pag. 38
Samenstelling bestuur en werkgroepen	pag. 40

Veel van onze trouwe leden zullen gemerkt hebben, dat de laatste jaren vormgeving en inhoud van het Vittepraetje een ontwikkeling hebben doorgemaakt. Zowel het omslag, de kwaliteit van het papier, de omvang en de toename van het aantal illustraties bij de artikelen zullen opgevallen zijn.

M.i.v. dit nieuwe jaar heeft weer een aanpassing plaatsgevonden, waarbij steeds evenwicht tussen de wensen van de redactie en de beperkte financiële ruimte van onze vereniging bepalend was.

Door een wat steviger papiersoort voor de omslag, het wegsnijden van een hoekje en het laten drukken van de omslag voor het gehele jaar, zijn we weer een stapje verder naar een kwalitatief goede representatie van onze vereniging.

De wat erg felle gele kleur van het omslag is tevens aangepast om die naar ons gevoel wat beter te laten aansluiten bij het historische karakter van Herderewich. Maar bovenal geldt natuurlijk de inhoud van onze uitgave. Gezien de waardering die daarvoor herhaaldelijk blijkt, zullen we ook trachten dat minimaal te handhaven, waarbij ook de kopij-bijdragen van onze leden van harte welkom blijven.

Nieuwe leden/donateurs van Herderewich

In het najaar hebben wij een aantal leden van het College en de Gemeenteraadsfracties een exemplaar van het “Vittepraetje” toegezonden met een uitnodigingsbrief om ook lid/donateur van Herderewich te worden. Dat heeft inderdaad enkele nieuwe leden opgeleverd (hartelijk welkom), maar we verwachten toch eigenlijk dat nog meer (of alle) Harderwijkse volksvertegenwoordigers de doelstelling van Herderewich daadwerkelijk willen ondersteunen door de € 16.= per jaar bij te dragen. (ondanks Tsunami, Darfur en de vele goede doelen die op ons allen een beroep doen).

Natuurlijk stellen ook wij groei van het ledental zeer op prijs. Recent is echter in de pers weer melding gemaakt van het verder teruglopen van het aantal leden van verenigingen en politieke partijen.

Ook de aantallen vaste abonnees van kranten leveren redacties zorgen (en wervende activiteiten op). Wij zijn dan ook verheugd, dat Herderewich een trouw ledenbestand heeft en ook het abonnementsgeld voor dit jaar weer redelijk vlot betaald wordt (**wie dit nog niet gedaan heeft: graag z.s.m.!**)

Hopelijk kunt U de bij dit nummer doorgevoerde wijzigingen op prijs stellen en omdat wij weten, dat “Vittepraetje” bij U niet rechtstreeks in de prullenbak verdwijnt, stimuleert dat onze vrijwilligers-redactie en -medewerkers om door te gaan.

Voorjaarsexcursie, zaterdag 28 mei

- Doel: kasteel De Schaffelaar te Barneveld
Verzamelen: 13.00 uur op de bekende parkeerplaats aan de Vondellaan/Cremerstraat.
Vervoer: carpoolen

De eerste te vertonen film was gemaakt op initiatief van Eibert den Herder. Om deze reden werd vooraf, als toelichting, leven en werken van deze bekende Harderwijker besproken door de heer Lodewijk, directeur van het Stadsmuseum.

Eibert den Herder (1876-1950) werd al jong door zijn vader meegenomen op hun vrachtschip en raakte daardoor vertrouwd met de toenmalige Zuiderzee. Tot zijn dertigste jaar bleef hij zijn vader trouw; daarna vervulde hij zijn dienstplicht bij de Pontonniers te Dordrecht en vestigde zich aansluitend als vishandelaar weer in Harderwijk. Vervolgens startte hij met zijn vader en broer Beert een garnalenpellerij, waarbij het pellen werd uitbesteed aan Harderwijker gezinnen. Voor de aanvoer hadden zij vijf eigen bidders in de vaart.

Ondermaatse garnalen werden in hun vismeelfabriek tot pluimveevoer verwerkt.

In de eerste wereldoorlog stopte de handel op het buitenland, m.n. Engeland, en legden zij zich geheel toe op de vismeelproductie. De aanvoer van de grondstoffen werd toen verzorgd door de plaatselijke vissers.

In 1918 werd de Wet tot Afsluiting en Droogmaking van de Zuiderzee door het parlement aangenomen. Met een vooruitziende blik startte Den Herder toen een kalkzandsteenfabriek die tot 1936 heeft gefunctioneerd. De eerste echte industrie in Harderwijk!

Eibert den Herder werd echter nationaal de drijvende kracht achter het verzet tegen de drooglegging van de Zuiderzee. Hij belegde protestvergaderingen, schreef vele boeken en brochures waarin hij onafgebroken waarschuwde voor de gevolgen van de drooglegging. Hij kreeg veel steun van de vissers, mede omdat in de Waterstaatsplannen geen vergoeding voor gederfde inkomsten werd gegeven, maar er slechts de mogelijkheid was om "steun" te ontvangen, een grote schande in die tijd.

Eibert den Herder

In 1930 richtte Den Herder het Plaatselijk Comité tot Behoud van de Zuiderzee op.

Omdat de film over de Zuiderzee, die de regering door Van der Ven had laten maken en waarbij de afsluiting van de Zuiderzee naar zijn zin veel te roos kleurig werd voorgesteld, liet Den Herder op eigen initiatief een tegenhanger van deze film vervaardigen. Hierin moest het leven op en om de Zuiderzee in al zijn aspecten getoond worden.

Ieder die wilde kon een "aan deel" van fl.10.= kopen en werd dan gegarandeerd in de film opgenomen. Geen wonder dat deze film 4000 meter lang werd en 3 ½ uur duurde.

Intussen had Den Herder grote bekendheid gekregen en hij zette zijn plaatselijke comité om in een landelijk. Zijn verzet mocht echter niet baten en op 28 mei 1932 was de afsluiting van de Zuiderzee een feit.

Wel bleef hij zich nog in woord en geschrift verzetten tegen de inpoldering, maar zijn aanhang slonk al snel.

In 1936 beëindigde hij de samenwerking met zijn broer en werd hij eigenaar van een goed lopende visconservenfabriek. Dit maakte hem een rijk man.

Den Herder heeft echter meer gedaan dan zich verzetten tegen de drooglegging en inpoldering van de Zuiderzee. Hij was de drijvende kracht achter de opening van de bootverbinding met Amsterdam en het graven van een vaargeul door de zandbank "Het Harde" voor de kust van Harderwijk. Hij was ongetwijfeld een man met grote visie. Hij onderkende het belang van het toerisme voor Harderwijk en heeft zich, samen met het gemeentebestuur, sterk gemaakt om het Zuiderzeemuseum in Harderwijk te krijgen, helaas vergeefs. Hij maakte vele jaren zelf deel uit van het gemeentebestuur en had onder meer zitting in het bestuur van de Stichting Harderwijk als Visserstad en van de watersportvereniging Flevo.

Bij Jozef Israëls had hij zich bekwaamd in het schilderen en er zijn van zijn hand dan ook 100 genummerde (z.g. primitieve) schilderijen, allen betrekking hebbend op de visserij op de Zuiderzee.

Eibert den Herder, foto Stadsmuseum

In het Stadsmuseum en in het museum van Elburg zijn nog enkele van deze werken te bezichtigen.

De film over de Zuiderzee, zoals vervaardigd onder leiding van Eibert den Herder, is helaas door onjuiste opslag in de oorlogsjaren verloren gegaan.

Er is echter met medewerking van Polygoon/Profilti uit archiefrestanten van deze firma een "nieuwe" film samengesteld. Deze, circa 35 minuten durende film, werd ons die avond getoond. Heel bijzonder!

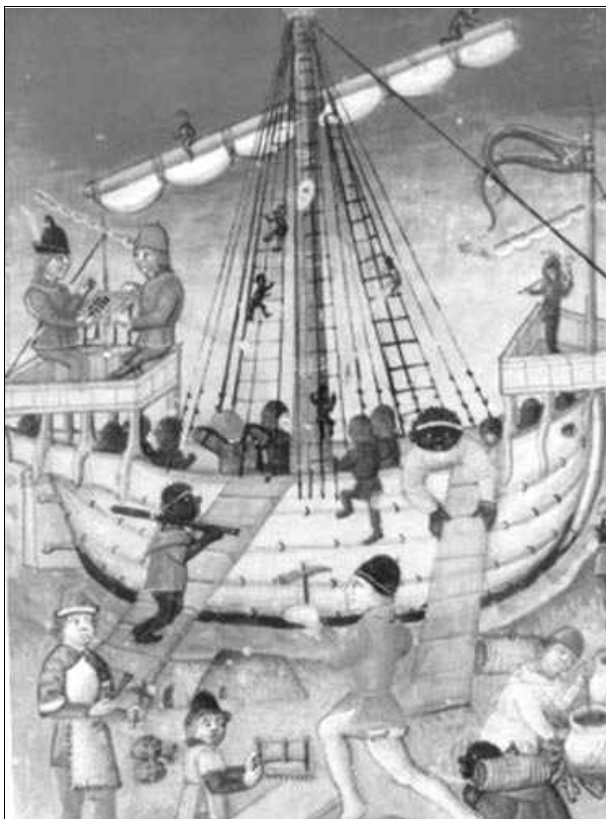
Na de pauze kregen wij tot slot de bekende film van Bert Haanstra "En de zee was niet meer....." te zien.

Inleiding.

In de loop van de 13e eeuw vond er een schaalvergroting in de zeevaart plaats. Tot dan werden er schepen gebruikt, die meestal niet groter waren dan 10 tot 20 ton en vrij ondiep in 't water lagen. Deze schepen konden hun goederen daardoor tot vlak bij de ontvanger of het overlaad punt brengen. Maar de overzeese handel werd intensiever en er kwamen veel grotere koggeschepen in gebruik, soms wel van 90 tot 100 ton. Deze schepen hadden natuurlijk ook een grotere diepgang ^{1, 2}. Om toch de goederen tot bij de afnemers te kunnen aanleveren was er in veel gevallen overslag op kleinere schepen nodig. We zien dan ook elders de ontwikkeling van voorhavens waar deze overslag plaats kon vinden, zoals Sluis voor Brugge en Kampen voor Keulen; terwijl hier diverse Zuiderzee- en IJsselsteden tot bloei kwamen ³. Aangezien Harderwijk ook toen al door handelsroutes met het achter-

land verbonden was, zal men hier van deze ontwikkeling geprofi-teerd hebben in de vorm van meer bedrij-vigheid.

Het is niet onmogelijk dat toen het beroep van **bootschuiver** vaster vorm heeft ge-kregen. Immers, het kan best zo geweest zijn dat al gedurende langere tijd scheepjes van vissers en anderen met mankracht over de ondiepten bij de kust of tot aan de oever "ge-schoven" moesten worden om hun lading aan land te brengen. Zij die dit werk deden kunnen als uitbreiding van hun taak de over-slag van goederen van de grotere schepen aangenomen hebben, daarbij en passant ook van de veerboot op Amsterdam. Dit blijft helaas een hypothese.

Kogge met "kasteel" omstreeks 1340

Begrenzing in tijd en plaats.

De eerste vermelding van het beroep bootschuiver vinden we in 1494 en we weten zeker dat ze in 1853 nog in functie waren ^{4,5}. Zoeken op internet levert alleen gegevens op over bootschuijvers uit Elburg en Harderwijk. We moeten vooralsnog aannemen dat buiten deze twee steden dit beroep in de loop der eeuwen nergens voor komt, althans niet onder deze naam.

Redenen genoeg om door archiefonderzoek te trachten zoveel mogelijk van het Harderwijkse bootschuijversverleden te reconstrueren.

De bootschuijverij in de loop der jaren.

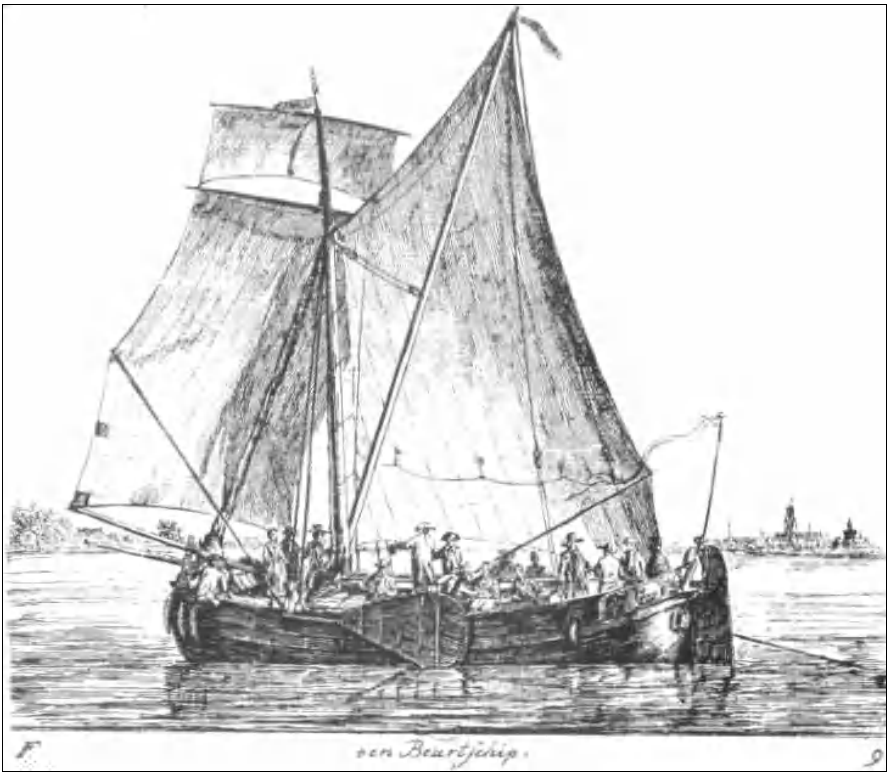
Er is van de 360 jaren bootschuijvershistorie nog aardig wat bewaard gebleven, vooral aan regelgeving. Een vroege vermelding vinden we op 12 oktober 1547. Toen zijn de leden van het St. Nyelaesgilde (St.Nicolaas- of kramersgilde) akkoord gegaan met het tarief van de bootschuijvers. Schepenen en Raad bepalen dat de bootschuijvers twee gildenmeesters moeten kiezen, die om de beurt een maand thuis moeten blijven om te zorgen dat de door de burgers verlangde boten beschikbaar zijn. Verder moeten ze voor “gemeene” rekening varen en hun verdiensten elke zaterdag onder elkaar verdelen, zoals dit vanouds de gewoonte was (“als vuer vijffthich sestich jaern bisher”) ⁶.

Op 2 augustus 1593 wordt vastgesteld “bootschuijvers sullen hebben van ijder persoon een blank⁸ en van het goed een Vierdepart des Schipvragt” ⁷ Op 4 maart 1608 ontvangen de bootschuijvers van de magistraat een Gildebrief ⁹: “Ordonnantie waer nae sich de Bootschuijvers voort aen sullen hebben te reguleren”.

- Voor de bediening van de veerboot houden de bootschuijvers altijd vier boten gereed.
- Ze moeten de klok rond alle “coopluijden ende reijsende luijden” zowel aan boord als aan land brengen voor het vaste loon.
- Het veerschip steekt de schouw ¹⁰ uit als er een boot nodig is. Indien dit gebeurt en er ligt al een boot bij het veerschip, dan moet toch direct de volgende boot afsteken.
- Wanneer een burger een bootschuijversschuit nodig heeft, zullen de bootschuijvers om deze opdracht “speulen” ¹¹, bij poene ¹².
- De twee bootschuijversboten die altijd voor het veerschip gereed gehouden worden mogen ook voor andere doeleinden gebruikt worden als ze niet bij het veerschip nodig zijn.
- Zo mogen ook de vier bootschuijvers wier beurt het is om het veer te bedienen, anderen van dienst zijn als er geen veerwerk is.
- Ze dienen altijd nuchter te zijn ¹³.

Bootschuijvers moeten beleefd zijn; wanneer ze iemand uitschelden mogen ze gedurende zes weken niet als bootschuijver functioneren!

- Mocht een “Schuijteman of Visscher” hun werk doen, dan moet hij de vrachtprijs aan de bootschuijvers betalen.
- Dit geldt niet bij zware storm of zeer slecht weer; dan mogen de “Schuijteluijden” hun gang gaan zonder de bootschuijvers daarvoor te betalen. (Doordat de scheepjes van de bootschuijvers zo geschikt waren voor ondiep water, waren ze klaarblijkelijk weinig zeewaardig)

- Schepen die geen veerschip zijn vallen buiten deze Ordonnantie.
- Minimaal één van de twee dienstdoende bootschuivers moet altijd het laatste uur voor het afvaren paraat zijn. Mocht er iets van de lading ontvreemd worden dan wordt de schade op de bootschuivers verhaald.
- Zodra het “veerclockien op holt”¹⁴ moeten de bootschuivers met hun boot afsteken. (Blijkbaar werd er ergens een klok geluid, wanneer de veerboot in zicht kwam).
- De bootschuivers zullen de schippers assisteren bij het laden en lossen van grote stukken, ze moeten die met “lengens uijt hisschen”¹⁵.
- Wanneer de veerschippers tot aan het steiger kunnen komen en daar kunnen lossen moeten zij van elke passagier 2 Stuivers vragen en daarvan de helft aan de bootschuivers geven.

15 mei 1626:

Bij het laden en lossen van zakken eek¹⁶ wordt het loon verhoogd met een “doyt” ofwel duit¹⁷ op elke eekzak^{18, 19}. Eek werd meestal vanaf mei geoogst, dus deze verhoging gold vanaf de start van het seizoen.

18 februari 1648

Een nieuwe Ordonnantie voor de bootschuyvers werd vastgesteld ²⁰. De belangrijkste wijzigingen in vergelijking met 1608 zijn:

- De bootschuyvers maken beurten van 4 boten elk, om een hele week het veerschip te bedienen.
- Er worden twee beurt-rotten van vier man gevormd.
- Een beurt-rot moet dag en nacht "op het veerschip passen" en alle reizigers met hun goederen voor het "gesette loon" vervoeren.
- Als de eerste boot bij het veerschip gekomen is en de schouw ¹⁰ is niet "ingehaald", dan moet de volgende boot zonder te wachten direct afsteken.
- De kooplui en reizigers moeten helpen bij het uithijzen van zware waren.
- Indien de bootschuyvers inbreuk maken op deze ordonnantie mogen ze zes weken geen dienst doen.

1 juli 1675:

De bootschuyvers moeten alle "verlopen" soldaten aanhouden ¹⁸.

7 december 1675.

Een generatie na de vorige Ordonnantie worden de puntjes nog eens op de i gezet. "Ordonnantie waer nae haer de bootschuyvers voortaan praecieselijck sullen hebben te reguleren". ²¹.

- Om de dag moet een rot het komende en gaande veerschip verzorgen; de verdiensten van de dag worden onder dat rot verdeeld.
- Het beurt-rot moet in de zes zomermaanden altijd 's middags om vier uur - in de zes wintermaanden om drie uur - vier of meer geschikte mannen naar behoefte beschikbaar hebben om eerst de goederen en 's avonds op de gevraagde tijd de passagiers aan boord te brengen en zowel de komende als de vertrekkende veerboot te verzorgen.
- Als de veerschipper een "Zeyn off Schou" ¹⁰ opsteekt om goederen te lossen, terwijl de eerste bootschuyversschuit bij het schip is om passagiers op te halen, mag deze geen goederen meenemen behalve de "boode kist" en de "reys sack" en koffers van de passagiers. In dat geval moet direct de tweede boot naar het veerschip. Gebeurt dit niet meteen, dan volgt een boete van "thien Heeren ponden" ²² en een verbod om gedurende veertien dagen veerdienst te doen.
- De verdiensten van het veerschip worden altijd gelijk over de bootschuyvers van het dienstdoende rot verdeeld om de praktijk van het "aaffspeulen" ²³ te voorkomen.
- Alle voorgaande resoluties van Schepenen blijven gelden; ook het "Loon voor den Oorloch" ²⁴ en de "verhooginghe van het Haven gelt".
- De arriverende zowel als de afvarende veerschepen moeten altijd een vrije aanlegplaats onder "het Wint-aes" ²⁶ krijgen en hebben voorrang boven de anderen. Vaak is er geen plaats vrij omdat veel "Wortel-kaghen" ²⁷, Turf-pramen", boten en schuiten en ander "Vaer-tuijgh" bij hoog water onder "het Wint-aes" gaan liggen en dan bij eb aan de grond raken. De bootschuyvers worden geautoriseerd om een plaats vrij te maken. Overtreders wacht een boete van tien Heeren ponden.

3 oktober 1701

Een resolutie is aangenomen over het gebruik van de tentboot door passagiers van de veerboot. Zo wordt men comfortabeler over de rede vervoerd ²⁸. Schepenen en Raad besluiten een met zeil overdekte boot te laten maken waarmee de voor Amsterdam bestemde passagiers, beschut tegen regen en wind, naar de op de rede liggende veerschepen kunnen worden gebracht. Niet bekend is, wanneer deze tentboot in dienst genomen is. Pas in 1753 wordt er weer melding van gemaakt.

6 februari 1719:

Ampliatie ²⁹ van de Gildebrief der schippers, dragers en bootschuiwers ³⁰.

- De veerschipper die "s avonds vertrekt moet "s middags naar de brug om toe te zien op de bootschuiwers.
- Wanneer er wagens met tabak in manden of tonnen voor de veerboot komen moeten de dienstdoende "Bootschuijveren" binnen een half uur een boot in "het gat" leggen, waar de wagens er gemakkelijk bij kunnen en de voerlui helpen met het overbrengen van de vracht in hun boot, zonder daarvoor meer dan de normale vergoeding te ontvangen. Bij verzuim volgt een boete van een "Rijxdaalder" ³¹.
- Bootschuiwers moeten altijd voldoende "teer-Cleden" bij zich hebben om bij regen de tabak en andere goederen te kunnen bedekken. Als er toch lading nat wordt moet de schade vergoed worden alsmede een boete van tien Heeren ponden.

periode ca.1720-1750:

Een "Verbaal tot redres en verbeteringen van "t Veer op Amsterdam" is bewaard gebleven ³².

- Er worden vaste bootschuiwers aangesteld.
- De veerdienst wordt onderhouden door twee Amsterdamse en vier Harderwijkse schepen.
- Voor beter "afgaen en aenkomen behoort het laage steijger te werden uijtgeset"; blijkbaar kon zodoende iets dieper water met het steiger bereikt worden.
- De bootschuiwers moeten aan de Stadt een oordje ³⁷ per passagier betalen, per week af te dragen.

De hoge brug vóór de Hoge Bruggepoort

8 september 1734:

Bootschuiwers moeten altijd een valleer³³ meenemen. Er is een "Propositie" bewaard uit ca.1752³⁴.

- Alle drie de bootschuiwers die dienst hebben moeten zorg dragen, dat er bij goed weer en wind in de wintermaanden om twee uur 's middags en in de zomermaanden om vier uur een schuit aan de steiger klaar ligt zodat te verschepen goederen daar meteen in kunnen.
- Drie bootschuiwers blijken tevens turfmeter te zijn en één is ook visteller.
- De bootschuiwer, wiens beurt het is om geld van de schipper te beuren, moet na uitbetaling "die ontfangene penningen ten spoedigsten, en in presentie sijner confraters overtellen en het getal daar van aanstonts te boek setten."

2 januari 1753:

Er is "eene wel geapproprieerde Seijl- en Tent-schuit" gemaakt met aangepaste regels bij het gebruik: Ordonnantie en Reglement voor de Veer-Schuyt-Luijden³⁵. Bevoegdheden van bootschuiwers worden overgeheveld naar het personeel van de nieuwe tentschuit³⁶ en de schuitelieden. Gevormd worden drie rotten van drie man, waarvan een stuurman ter bediening van de boot. "Dat dese negen personen sullen trekken en profiteren sodanig Vragtloon van personen en goederen als tot nog toe de Bootschiijveren genoten hebben."

De schuitelieden moeten bij laden en lossen van passagiers en goederen net zo te werk gaan als de bootschuiwers dat deden. Dit lijkt het einde van het bootschuiwersvak in te luiden !

Gezien de dagelijkse kosten die de Stadt moet maken voor het repareren van de bruggen en andere zaken blijft het tarief een oordje³⁷ voor de Stadt van elke dubbele stuiver die door iedere passagier aan de schuitelieden betaald moet worden.

De stuurman van elk rot rekent zaterdags af met de schuitelieden en de Stadt.

Op 12 februari 1753 wordt vastgesteld dat de bootschuiwers (daar zijn ze weer !) van ieder veerschip 3 St. trekken en ze moeten de schippers helpen bij laden en lossen⁷. Kennelijk is de Ordonnantie van 2 januari ingetrokken of gewijzigd. Het is de vraag wat er tussen 2 januari en 12 februari gebeurd is.

7 juni 1759:

Bootschuiwers mogen voor "t inschepen van beesten niet betaald worden, behalve als ze hierbij meehelpen⁷.

22 maart 1762:

5 bootschuiwers moeten ieder 3 gld. havengeld betalen⁷.

Dat viel niet mee, want op 14 januari 1763 lezen we dat de bootschuiwers zes weken uitstel krijgen voor het betalen van hun havengeld^{7,38}.

Vanaf 30 oktober 1789 moet de volgende "Ordonnantie der vrachtlonen" in de boot hangen:

"opdat de passagiers zullen zien wat zij aan de bootschuiwers moeten betalen"³⁹ ledere passagier voor "t aan boord brengen 2 St. Van de goederen de vierde

penning van de scheepsvracht, die bovenop de scheepsvracht betaald moet worden. Alles volgens ordonnantie tusschen deze Stadt en Amsterdam. Als een schip afgehuurd is zal de huurder voor 't aan boord brengen van hem en zijn huisgezin en goederen betalen fl.1.= Verder mogen de bootschuiuers niets vorderen, onder wat praetext 't ook wezen mag."

In 1799 staken veerschippers de vaart, wegens de dreigende situatie door de aanwezigheid van een Engelse brik, de "Defender", op de Zuiderzee. Hij heeft ook hier op de rede gelegen. Dit is de tijd van de Bataafse Republiek; in juni zijn de Engelsen Noord Holland binnengevallen ⁴⁰.

Ook op 11 november 1803 zijn de bootschuiuers nog steeds in functie naast de schuitelieden zoals blijkt uit de volgende Ordonnantie voor de Schuitelieden ⁴¹.

- De schuitelieden benoemen vier rotmeesters.
- Elke avond worden er twee schuiten ingeloot, die gereed moeten zijn om alle aankomende schepen zo snel mogelijk te helpen. Ook de bootschuiuers mogen meedoen als ze niet nodig zijn bij de veerschepen.
- Als vistellers ook schuitelui zijn, zijn ze in de tijd van de kabeljauw- en schelvisvangst vrijgesteld.
- Als het de bootschuiuers niet mogelijk is om het veer te bedienen mogen de schuitelieden dit doen, en voor iedere passagier 4 stuivers ontvangen, waarvan zij er 2 aan de bootschuiuers moeten geven.
- Iedere schuit moet jaarlijks fl. 3.= havengeld aan de Stadt betalen.

Het "Algemeen Journaal en Kasboek van Harderwijk" kon duidelijkheid geven tot wanneer de bootschuiuers gefunctioneerd hebben. Onder post 31 werd namelijk telkens per maand de opbrengst van de af te dragen oordjes geboekt. We nemen aan dat de afdracht nog steeds een oordje per passagier was. Gedurende 1850 was dit gemiddeld fl. 0.51 /maand ofwel circa 41 passagiers (er blijft fl.3.60 voor de mannen over), om te dalen naar fl. 0.28/maand voor 1853 (er blijft fl.1.90 over), ofwel circa 22 passagiers. Dit zijn wel zeer lage cijfers. Hierbij moet bedacht worden dat Harderwijk in 1850 al 20 jaar via de Zuiderzeestraatweg verbonden was met Zwolle en Amersfoort, waardoor passagiers sneller en comfortabeler dan voorheen over land konden reizen. Wellicht werd het veer op Amsterdam al veel minder dan voorheen door personen gebruikt en was het veer meer een beurtvaart voor goederen geworden.

Het jaar 1854 ontbreekt in het Kasboek en vanaf 1855 komen er geen bootschuiuersposten meer voor. Waarschijnlijk zijn ze dus in 1854 of 1855 opgehouden als zodanig te functioneren. Uit dit Kasboek blijkt tevens dat de bootschuiuers toender tijd per jaar fl.70.= aan de gemeente moesten afdragen "voor de schuit". Dit zal de aflossing zijn van een voorschot voor de bouw en aanschaf van een (tent)boot. Om bovenvermelde bedragen op waarde te schatten kan het volgende dienen ⁴²:

In 1820 was het gemiddelde dagloon voor mannen in Gelderland 50-70 cent (circa fl. 3.= tot fl. 4.= per week). De lonen in de zeevaart lagen hoger; een matroos kon tot fl. 22.= per maand verdienen. De bootschuiuers zullen ongetwijfeld nog andere inkomsten gehad hebben gezien de vrij lage verdiensten van het bootschuiuen en wat ze verder nog moesten afdragen aan havengeld en aflossing.

Opmerkelijke zaken.

In augustus 1547 is er bij de "Schout van Vlylant" navraag gedaan naar geruchten, dat de vis door bootschuiwers op ongewone wijze werd "afgetogen ind vermynret", ofwel gelost en verminderd^{18,43}. Het is niet bekend, hoe dit afgelopen is. Uit de 17e of 18e eeuw is een "Memori" bewaard, eigenlijk een klachtenlijst, waar in ondermeer wordt vermeld²⁰: "Alsoo die veerschippers komende seilen steeken ein schou opdatter boots sullen af koomen" en die blijken dan niet te komen of er zijn te weinig boten.

Als er veel goederen of volk in "t veerschip was behoorden de schippers 2 of meer schouwen op te steken¹⁰. Vaak worden door de bootschuiwers pakketten op de steiger gezet, die dan door dragers weggebracht worden. Maar deze dragers blijven soms uren praten aan de Smede, Grote of Lutteke poort zodat de pakjes in regen, storm of "onweder" blijven liggen. Dit zijn drie poorten aan de landzijde van de stad, wat wijst op doorvoer. De dragers brengen de goederen van het veer naar deze poorten voor verder transport over land.

Voordat er in de 19e eeuw een verbeterd wegnnet beschikbaar kwam, zal Harderwijk voor Amsterdamse goederen met bestemming IJssel-regio een overslagplaats geweest zijn. In de loop van de 16e en 17e eeuw was de IJssel namelijk nauwelijks bevaarbaar².

In de 17e eeuw had men langs de zuidoostelijke kust van de Zuiderzee algemeen last van sedimentatie zodat het bij de kust ondieper werd; wellicht daarom de opmerking in de "Memori" dat men als het "leeg water" is geen "boots tot vaeren gebruikken" kan. Werden de regels overtreden dan volgden er zondig sancties voor de bootschuiwers, opgelegd door de stedelijke overheid. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

22 november 1695: De gildemeesters worden veroordeeld tot 10 stuivers boete omdat bootschuiwers verzuimd hebben de valreep³³ mee te nemen⁷.

24 april 1696: Wegens het in het water laten vallen van een pak krijgt men elk 10 pond boete en gedurende 1/4 jaar geen veerdienst. Later is deze straf verlicht⁷.

21 november 1701: Straf wegens dronkenschap en onbehoorlijk gedrag: naar keuze 40 pond boete of zes dagen zitten op water en brood⁷.

21 november 1705: Wegens het niet meenemen van de valleer³³ krijgt iedere bootschuiwer 5 stuivers boete⁷.

25 november 1718: Berend Jacobs heeft meer geld aangenomen dan toegestaan is en mag gedurende 14 dagen geen veerdienst doen⁷.

20 januari 1721: Bootschuiwer Jan Heijmeriksen mag een kwartaal lang niet aan het veer werken in verband met diefstal van hoenders⁷.

Enkele bijzonderheden over schepen.

13 november 1584:

Van Lichtmis (2 febr.) af mogen er geen veerschepen van minder dan 16 last (= ca.30 ton) op Amsterdam varen en ze mogen niet langer dan 14 jaar als veerboot dienst doen.

Rond 1630 is er een veerdienst op Enkhuizen; het is niet bekend of de boot-schuiwers ook hierbij assisteerden.

2 januari 1753:

In de Ordonnantie voor de Veer-Schuijt-luijden ³⁵: "Ter betaeling van de gemaakte Veerschuijt, door de Stadt uijtgeschooten ⁴³, alhier (Schoon hoger Summa belopende) begroot op een Summa van fl. 550.= zullen de Schuijttevoerderen aan de Stadts Rentmeesteren betalen telken vierdeel jaers tesamen 50 gl." Dit betreft de tentboot.

Op 1 september 1806 wordt bekend gemaakt dat de gemeente voor fl. 1.400.= een nieuwe veerboot laat bouwen ⁴⁰.

20 november 1826 start de eerste stoombootverbinding Amsterdam - Harderwijk. Na vele protesten van de beurtschippers werd deze dienst in 1829 alweer opgeheven ⁴⁰.

In 1849 varen er vier beurtschepen tussen Amsterdam en Harderwijk, samen meten ze 301 ton en ze zijn in dat jaar in totaal 288 maal vertrokken en aangekomen.

Vanaf 10 mei 1858 is er definitief een stoomveer op Amsterdam.

Al vroeg sociaal.

Bootschuiwers vormden klaarblijkelijk een hechte groep, wat blijkt uit de instelling van een "busch" ^{44, 45} op 5 februari 1787. Ze vormen dan samen met de vissers het St.Petersgilde.

Op verzoek van de gezamenlijke "Bootschuiwers op de Veerschuit" wordt het volgende vastgesteld:

De bootschuiwers moeten elke avond bij de afrekening 4 stuivers meer afdragen dan eerst; dit bedrag wordt in een aparte "busch" gedaan. Uit deze bus zullen de volgende uitkeringen gedaan worden:

Bij overlijden van de vrouw van een bootschuiwer: fl. 30.= voor de begrafenis. Bij overlijden van een bootschuiwer zal de weduwe ontvangen fl. 30.= voor de begrafenis en daarboven 1/9 deel uit de bus. Als een bootschuiwer bij overlijden geen weduwe achterlaat, of de weduwe van een bootschuiwer komt te overlijden, wordt aan de erfgenamen fl. 30.= voor de begrafenis en daarboven 1/9 deel uit de bus uitgekeerd.

Een nieuw aangenomen bootschuiwer moet dit negende deel weer in de bus storten. Mocht er bij overlijden geen fl. 30.= in de bus zijn, dan moeten de bootschuiwers elk 1/9 deel van het tekort in de bus storten.

noten:

- 1 *Geschiedenis van Harderwijk, Hfdst. 1, Uitg. Boom Amsterdam, 1998*
- 2 *Van landijs tot polderland, G.D.v.d.Heide, Uitg.Strengholt, Amsterdam, 1965*
- 3 *Het Nederlandse landschap, een historisch-geografische benadering, Uitg. Matrijs; 8e druk; 2000*
- 4 *Recognitieboek Harderwijk 131; folio 184*
- 5 *Algemeen Journaal en Kasboek van Harderwijk; post 31*
- 6 *Gedrukt regest 862; Inv.1725*
- 7 *Inv.Oud Archief H'wijk 1595*
- 8 *Een blank is een rekenmunt; 1 blank= ¾ St.= 6 duiten*
- 9 *Inv.670.*
- 10 *Den Schouwe uitgestoocken: de schou of schouw was een teken of sein (WNT), dat opgestoken dan wel uitgehangen werd (om in dit geval de bootschuiwers te waarschuwen dat ze onverwijld nodig waren bij het veerschip)*
- 11 *speulen,anspeulen,aanspelen: het lot bepaalt, ofwel met de dobbelsteen bepalen wie de klant 'gewonnen' heeft*
- 12 *bij poene: niet handelen zoals afgesproken wordt bestraft*
- 13 *haer nuchteren holden: nuchter blijven*
- 14 *'het veerclockien op holt': het veerklokje stopt. (in 1797 stond er een klokje op de Bruggepoort)*
- 15 *lengens: (hij)sstroppen van touw (uit WNT=Woordenboek Nederlandsche Taal)*
- 16 *eek: de geschilde bast van akkermaalshout (eiken hakhout)*
- 17 *een duit = 1/8 stuiver*
- 18 *verlopen soldaten: deserteurs (WNT)*
- 19 *Inv.4, folio 199verso*
- 20 *Inv. 1726*
- 21 *Inv. 1726, gedrukt*
- 22 *1 pond = 1 gulden = 20 stuiver*
- 23 *affspeulen: geld opzij leggen (WNT)*
- 24 *loon voor den oorloch : Waarschijnlijk in verband hiermee, dat er net in 1674 vrede met Engeland gesloten was en dat we in 1675 nog in oorlog waren met Frankrijk; gevarengeld*
- 26 *'wint-aes' : hijskraan, stond op de hoge steiger*
- 27 *wortel-kaghen : kaghe of kagerschuit; werden o.a. voor vervoer van groenten en vis gebruikt (WNT)*
- 28 *tentboot of tentschuit of zeylboot: bij deze bootschuiwersboot in gebruik voor het laden en lossen van het veerschip was er een zeil gespannen ter bescherming van de passagiers en hun bagage tegen het weer*
- 29 *ampliatie: uitbreiding*
- 30 *Inv.1997; folio 176*
- 31 *1 rijksdaalder= 47 St*
- 32 *Inv.714*
- 33 *valreep: oorspronkelijk een touw met knopen dat vanaf de hoogte van het dek buitenboord hing; later een touwladder of valleer WNT*
- 34 *Inv.1727*
- 35 *Inv. 38; Inv.714*
- 36 *Tentschuit: zie 28*
- 37 *Een oordje is een 1/4 stuiver*
- 38 *Inv. 24; folio 315*
- 39 *Inv. 32; folio 130*
- 40 *Kroniek van Harderwijk*
- 41 *Inv.1552*
- 42 *De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw, Brugmansvall, Uitg. Het Spectrum, 1958*
- 43 *getypt regest 953; Inv. 672*
- 45 *Inv.32*
- 45 *Busch: blikken doos of koker om bv. geld in te bewaren, ook overdrachtelijk (Etymologisch woordenboek)*

Bron: Oud Rechterlijk Archief, inventaris nr.2: Crimineel Sententie Boek 1800 tot 1811

“Bij het Gemeente bestuur der Stad Harderwijk gezien en geexamineerd zijnde de genomen informaties, tegen en successive verhooren van **Willem Roest** oud 46 Jaaren en geboortig in deze Stad, thans crimineel gevangene alhier, waaruit gebleeken is:

Dat hij, gevangen, onlangs van zijnen post als **Hortulanus van den Hortus Academicus** binnen deze Stad, onzet zijnde gedurende twee agtereen volgende jaaren toen hij nog Hortulanus was, van tijd tot tijd zich ontrouw heeft gedragen en deze zijnen hem aangetrouwden Post.

Dat hij gevangen, zich schuldig heeft gemaakt aan het ter leen en in pandgeving zan zekere **halve Snoeimaan** aan de Academie toebehoorende en hem, als Hortulanus des Academiesche Hortus toevertrouwd, om daar mede te voldoen zekere door hem gevangene gemaakte drinkschulden.

Dat hij, gevange, zijnen plicht zo verre is vergeten, dat hij een gedeelte van den Herbarius Siccus door wijlen **Professor David de Gorter**, als mede een gedeelte van een verzameling uitlandsche gedroogde gewaschen en planten door **Dr. Rhutström** aan deze Academie eertijds veerd, zich heeft toegeeigend, en dezezelve aan eenen Hendrik Bakker, bij den burger **Albertrus Huijsman**, alhier woonachtig als ook aan de kinderen van voormelde burger Huijsman, als zijnde eigen goederen heeft verkogt.

Dat hij, gevangene alsmede aan 't Laboratorium Chemicum der Academie alhier heeft ontvreemd een **koperen bekken**, aldaar tot het vervaardigen van extracten gebruikt, en hetzelfde aan **Philip Benjamin** binnen deze stad woonachting, heeft verkogt.

Dat hij, gevangene uit gezeid Laboratorium Chemicum, ook heeft genomen, eenen **koperen disteleer ketel**, en den zelve heeft verkogt aan gemelde Philip Benjamin.

Dat hij, gevange, verder uit het gemelde laboratorium, heeft uitgedragen en aan **Simon Levi**, binnen deze stad heeft te gelde gemaakt, **een koperen conium of vorm**, om chemische gesmolten praeparaten in uit te gieten.

Dat hij, gevangen, ook eindelijk nog de turf tot stookten der kagchels in den gezeiden academischen tuin, van wegen de Academie hem toevertrouwd en onder zijn beheering gesteld, tot betaling van door

hem gemaakte drankschulden aan eenen Rikert Bos alhier, heeft gegeven.

Alle welke feiten en ontvreemding van hem toevertrouwde goederen hij vrijwillig heeft bekend waar deze te zijn, zonder eenige reden tot verschooning te kunnen bijbrengen of te praetendeeren.

En daar dit alle zodanige misdaden en enorme feiten zijn, dewelke niet alleen in een ieder zich aan schuldig maakende, uit 't generaal; maar bijzonderlijk in zoodanige, aan wie goederen, den Lande toebehoorende, zijn aanbevolen, vanwege 't vertrouwen in hun gesteld wordt, anderen ten exempel ten hoogsten strafbaar zijn.

Zo is het, dat gemelde Gemeente Bestuur alles overwogen hebbende, doende Recht in naame en vanwege het Bataafsche Volk, condemeert hem gevangene Willem Roest, om gebragt te worden ter plaatse daar men gewoon is criminele executie te doen, en aldaar wel **strengelijk met roeden te worden gegeesseld**; denzelven wijders condemmeerende, om gedurende den tijd van **drie agter een volgende jaaren in 't tuchthuijs** van voormalig Gewest. Gelderland te Arnhem, te worden geconfixeerd, om binnen 't zelve met zijner handen werk de kost te winnen.

De gevangene mede condemmeerende in de kosten en misen der Justitie.

Aldus gesentenseerd den 7 februari 1800 en den 18 daar aan volgende van de pijs ten overstaan der burgers Elsevier & Erckelens, Richteren ondertijd gepubliceerd & geexecuteerd.

GELIJKHEID, VRIJHEID

Harderwijk den 18 februarij 1800 6e jaar der Bat. Vrijheid

Het Gemeente Bestuur van Harderwijk
aan den Hove van Justitie voormalig gewest Gelderland

Burgers Richters

Alzo Willem Roest gecondonneerd is, om voor den tijd van drie jaaren in het Tuchthuijs van dit voormalig gewest geconpioneerd te worden, om aldaar met zijnen handenwerk de kost te winnen, volgens bijgaande sententie, is ons verzoek, dat gijl. die voorziening geleift te doen, dat dezelve welken wij ten dien einde met eenige suppoosten dezer avond staan afzenden aldaar worden ingelaten en opgenomen.

Waar mede eindigende bevelen wij ul. In Gods bescherming

Heil en Achtung (wg) J.J. Elsevier locopraes.

Op last van 't zelve"

Genealogische gegevens van de veroordeelde Willem Roest:

Willem Roest, zoon van Aart Guertsen Roest en Wouterje van Leeuwen, gedoopt Harderwijk 24-11-1754 (Ned.Herv.), overleden aan boord van Zijne Majesteits flotille van Oorlog genaamd Vlissingen.

Timmerman, hortulanus en matroos, onder commandant Verhuel, trouwt 26-4-1782 te Harderwijk met Harmijna Arendsen, dochter van Jan Arendsen en NN, het echtpaar krijgt 8 kinderen tussen 1782 en 1796.

Appartementencomplex “René van Chalon”

P.J. Veldhuizen

Als bewoner van het appartementengebouw Oranjelaan 33-43 in Harderwijk wordt mij nogal eens gevraagd waarom op de voorgevel ervan de naam René van Chalon staat.

Zoals bekend heeft iedere Vereniging van Eigenaars van een appartementengebouw een naam. Door één van de medewerkers van het toenmalige Notariskantoor Le Grand en van Geet, alwaar in december 2001 de akte van eigendom werd gepasseerd, is deze naam bedacht.

“René van Chalon” was de eerste Prins van Oranje Nassau. De naamgeving sluit dus aan bij de omgeving: Jan van Nassau kazerne, Oranjelaan, Mecklenburglaan, Graaf Ottolaan en de lanen genoemd naar de leden van ons Koninklijk Huis.

René van Chalon is geboren in 1519 als zoon van Hendrik III van Nassau, stadhouder van Holland en Zeeland en Heer van Breda, en Claudia van Chalon. In 1530, op 11-jarige leeftijd erfde René van zijn oom Filibert, die kinderloos stierf, het Zuid-Franse Prinsdom Orange. In 1538 overleed zijn vader en werd René Graaf van Nassau en Heer van Breda. Zo was hij dus de eerste Prins van Oranje Nassau geworden.

Pas 25 jaar oud was René al een man van groot aanzien: generaal in het leger van keizer Karel V, wiens gunsteling hij was. Deze had hem in 1540, toen hij al drossaard was van Brabant, benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en tot ridder in de Orde van het Gulden Vlies.

Drie jaar later benoemde de keizer hem ook tot stadhouder van Gelderland. **Daartoe bezocht hij in 1543 Harderwijk.**

Karel V was in oorlog met zijn aartsrivaal koning Frans I. Op 13 juli 1544 bereikte Karel's leger Saint Dizier, waar de troepen zich ingroeven voor een beleg. De volgende dag ging René op inspectie in de loopgraven.

Vanaf de kerktoren namen de belegerden de belegeraars onder vuur. René werd geraakt, een forse schotwond aan zijn rechterschouder.

René van Chalon

Ondanks de verzorging van de lijfarts van Karel V ging zijn conditie snel achteruit. Het bloed gutste rijkelijk uit zijn oksel en de wondkoorts bleef maar stijgen.

Met Karel V aan zijn bed bloedde de jonge Prins van Oranje Nassau dood. Rond acht uur de volgende avond was het met hem gedaan. Op 30 augustus 1544 werd hij met groot rouwvertoon begraven in de Grote Kerk in Breda. Zijn kist werd bijgezet in zijns vaders crypte, waar nog niet zo lang daarvoor ook het kleine kistje met zijn dochtertje Maria was geplaatst. Sindsdien heet de grafkapel "De Prinsenkapel".

René moet zijn voortijdige dood voorvoeld hebben, toen hij op 20 juni 1544 in het keizerlijke kamp bij Richemont in de omgeving van Metz, besloot zijn testament te maken.

Drie maanden tevoren was zijn dochtertje Maria de wiegendood gestorven en zijn zontje Palamedes was een bastaard en kon dus niet erven. Hij besloot zijn 11-jarige **Duitse neefje Willem van Nassau-Dillenburg**, tot zijn enige erfgenaam te benoemen, die vanaf toen naar zijn nieuw verworven prinsdom **Willem van Oranje** is gaan heten.

De wapenspreuk van René, "Je maintiendrai Chalon", werd door Willem veranderd in "Je maintiendrai Nassau". Als "Je maintiendrai" siert deze spreuk het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden. (redactie)

Tijdens de 80-jarige oorlog was Willem van Oranje de leidende figuur en zetelde in Breda. In 1581 bezetten de Spanjaarden voor de tweede maal de strategisch gelegen vesting Breda. Willem was uitgeweken naar Delft. Daar werd hij op 10 juli 1584 vermoord. Omdat Breda nog steeds bezet was door de Spanjaarden kreeg Willem een graf in de Nieuwe Kerk in Delft.

Bij het overlijden van Maurits - zijn opvolger - in april 1625, stond Breda, dat door Spinola langdurig werd belegerd, op het punt opnieuw in Spaanse handen te vallen. Maurits kon dus niet in de Prinsenkapel in de Grote Kerk van Breda begraven worden en ook hij kreeg een graf in de Nieuwe Kerk in Delft.

Tot op de huidige dag is dat met alle overledenen van ons Koninklijk Huis ook gebeurd.

Bron: "Historisch Schetsboek" in BN/De Stem, november 2002.

De grafombe van Otto II, Graaf van Gelre en graaf van Zutphen

Joop J.H. Kooiman

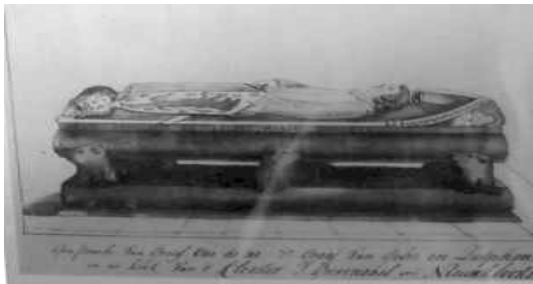
De grafombe.

Door pure toeval zag uw auteur onlangs tijdens een fietstocht de gehavende grafombe van Graaf Otto II, de man die in 1231 Harderwijk stadsrechten verleende. Otto was toen 17 jaar! De tombe staat op de plaats van de voormalige kerk van het vroegere Cisterciënzerinnen-klooster 'sGravendal bij het Duitse dorp Asperden, ongeveer 20 km ten zuidoosten van Nijmegen aan Bundesstrasse 504¹. Op aandringen van zijn eerste vrouw, Margaretha van Kleef, werd dit klooster door Otto II zelf gesticht (1251) op nog geen tien km afstand van haar geboorteslot. Otto had daarbij bepaald dat hij en zijn opvolgers in de kloosterkerk zouden worden begraven.

De gemetselde grafkelder werd afgedekt door een dikke kalkstenen plaat met daarop zes stenen leeuwen. De twee middelste leeuwen hebben hun blik gericht naar het westen, de vier buitenste naar het oosten. De leeuwen dragen op hun rug een kalkstenen bovenplaat. Vanwege de vormgeving noemt men zo'n grafombe ook wel tafelgraf. Op de bovenste plaat lag een marmeren beeld van een ridder die graaf Otto II voorstelt met een leeuw aan zijn voeten.

De kerk van klooster 'sGravendal werd in 1807 afgebroken. Het beeld is na die sloop jammergenoeg verdwenen. Maar er zijn rond het jaar 1800 twee pentekeningen gemaakt van de toen nog complete tombe. Het beeld op de dekplaat was geen echt portret van de overleden graaf, maar een soort ideaal beeld van een jeugdig ogende ridder. De vorm van zo'n beeld ontleende men indertijd aan Engelse riddergraven.

Gelukkig zijn de originele pentekeningen bewaard gebleven bij de Hoge Raad van Adel in Den Haag. Graaf Otto had kennelijk iets met de leeuw als symbool. Hij verving tijdens zijn bewind het wapenschild met de drie Gelderse rozen van de graven van Gelre door een blauw schild met klimmende gouden leeuw. Het wapen van de gemeente Harderwijk bevat hetzelfde wapenschild. Het gebeente van graaf Otto II en dat van zijn opvolgers graaf Reinoud I, graaf (en na 1337) hertog Reinoud II, hertog Reinoud III en hertog Eduard en hun vrouwen, is daarna overgebracht naar Arnhem. Maar de zware kalkstenen platen met de zes inmiddels verweerde leeuwen zijn bij Asperden achtergebleven.

De graftombe is na afspraak te bezichtigen. Een houten afdak beschermt nu de restanten van dit historische graf tegen verder verval.

Detail van een verweerde leeuw. Foto: J.J.H. Kooiman

Otto II, graaf van Gelre en graaf van Zutphen (1214 - 1271)

Wie en wat was graaf Otto II. Hij had een paar bijnamen: 'Otto met de Paardenvoet', 'de Lamme' of 'de Hinkende' als gevolg van een lichamelijk gebrek, misschien aangeboren, maar de oorzaak kan ook een verwonding op het slagveld zijn geweest. Hij wordt ook wel de 'Stedenstichter' genoemd. Geen wonder, want hij verleende in zijn gebied aan 29 plaatsen stadsrechten. Zijn grondgebied was bij zijn aantreden een lappendeken, verspreid over vier kwartieren: het Overkwartier langs de Maas bij Roermond, het Betuwekwartier tussen Lek en Waal, het Veluwekwartier met de Zuiderzee en de Nederrijn en het graafschap Zutphen met de rivieren de IJssel en Berkel. Door zijn uitstekende kwaliteiten als econoom, politicus, diplomaat en militair wist graaf Otto II zijn graafschappen met succes uit te breiden tot een omvangrijk aaneengesloten grondgebied. De belangrijkste van zijn vele aanwinsten waren de burcht en stad Nijmegen, het Rijk van

Nijmegen (1247) en de daarop aansluitende gebieden langs de Maas (1251). Otto II zag al heel vroeg in dat belangrijke handelsroutes over water gaan.

Hij beseftte dat het beheersen van zee- en rivierhavensteden economisch en militair van groot belang was. Zijn politiek om zulke plaatsen tot ontwikkeling te brengen bracht in Gelre groei en welvaart tot stand.

De auteur onder dak bij Otto II, graaf van Gelre en graaf van Zutphen

noten

1. Pas na zijn toevallige en verrassende bezoek aan de graftombe kreeg uw Harderwijkse auteur De Heraut van Gelre van mei 2004 (periodiek van de Vereniging Gelre) onder ogen waarin (toeval?) een excursie stond aangekondigd op 19 juni j.l. naar o.a. de gehavende graftombe van graaf Otto II

Bronnen:

- a.. "Harderwijks' Stadsrechten, 1229 of 1231?" door S.P. Haak. Herderewich Kroniek 1977
- b.. "Wat precies viert Harderwijk in 1981?" door K. Mars. Herderewich Kroniek 1981
- c.. "Rondom onze stadsrechten". Vittepraetje 1997, door J.H.D. van Kuik
- d. "Otto II de Stedenstichter, 1229-1271. Graaf van Gelre etc." door Alfred Stern.
www.graafschap-middeleeuwen.nl/gelre/ottoii.html

Voormalig Militair Tehuis, Stationslaan 121

Na een opwekkende toespraak van generaal-majoor Wrangel auf Lindenberg, landelijk voorzitter van de Ned. Militaire Bond, werd op 5 oktober 1882 een Harderwijkse afdeling opgericht. Eén van de doelstellingen van de afdeling was het openen van een "Tehuis en Logement voor militairen" in Harderwijk.

Een klein jaar later koopt baron F.W. van Aylva van Pallandt van Vanenburg een huis aan het Kerkplein, nu nr. 8. De baron verhuurde het aan de Militaire Bond om het als Tehuis en Logement in te richten. De huur van fl. 350 werd door hem jaarlijks geschonken.

In 1906 geeft douairière Van Pallandt het pand ten geschenke aan de afdeling Harderwijk van de Militaire Bond.

Burgemeester M.G.J. Kempers, toen penningmeester van het Militair Tehuis, komt in 1911 met het voorstel om een nieuw tehuis te openen. Door de toename van het aantal soldaten op de kazernes is het tehuis aan het Kerkplein te klein geworden. Het bestuur besluit in 1912 tot stichting van een nieuw Tehuis op een terrein aan de Stationsweg, halverwege tussen de Oranje-Nassaukazerne en de nieuwe Kazerne aan de Oranje-laan. De gemeente verkoopt een stuk van 1.000 m² voor fl.1.500.-. Het bouwfonds van het Mil. Tehuis wordt in dat jaar gevuld met fl.1.592.= aan giften waaronder donaties van koningin Wilhelmina, koningin-moeder

Emma en prins Hendrik. De architecten A. Kool uit Ede en P.H. van Lonkhuyzen uit Harderwijk worden aangezocht om een ontwerp te maken. Het werk wordt uitgevoerd door A. Goossens, aannemer te Oosterbeek.

Voor het gezin burgemeestersgezin Kempers is 30 April 1913 een drukke dag. De verjaardag van prinses Juliana wordt gevierd. Het tweede bataljon infanterie doet zijn intrede in Harderwijk. Om elf uur arriveert de brigadecommandant kolonel De Groot met zijn adjudant. Hij wordt bij de nieuwe kazerne opgewacht door tal van autoriteiten, waaronder de burgemeester. De beide bataljons marcheren met de Harmonie en de Brigadekapel aan het hoofd naar de stad. Op de Markt defileren ze voor het stadsbestuur, waarna ze naar de nieuwe kazerne terugmarcheren en door burgemeester Kempers hartelijk worden toegesproken. Om 12.30 uur wordt het noenmaal genuttigd in hotel Oranje-Mecklenburg. Twee uur later wordt de eerste steen gelegd van het Militair Tuis aan de Stationslaan. De twaalfjarige Caroline Louise Johanna Gerarda Kempers, de dochter van burgemeester Kempers en Antje Versloot verricht deze plechtige handeling.

Hierna vindt een receptie plaats op het stadhuis. Tijdens de receptie verkoopt Caroline ten bate van het Tehuis aan de genodigden onderstaande afbeelding van het nieuwe gebouw.

's Avonds houden de heer en mevrouw Kempers in hun huis aan de Vijhestraat een receptie voor officieren.

Nog hetzelfde jaar op 29 september vindt de officiële opening van het Militaire Tehuis plaats. Het gebouw zal zijn functie blijven vervullen tot het nieuwe Protestants Militair Tehuis aan de Deventerweg in 1970 wordt geopend.

Naar aanleiding van de herdenking van de in concentratiekampen omgekomen landgenoten, een korte genealogie van het Joodse geslacht Härtz. Bekend bij veel Harderwijkers. Gelukkig is deze familie voor het grootste deel de dans ontsprongen, doordat ze waarschijnlijk ondergedoken hebben gezeten. Waar is mij niet bekend.

Er was een winkeltje van de familie net naast het oude Stadhuis. Tevens een wat grotere zaak op de hoek van de Luttekepoortstraat (nu Multivlaai), "Het Wonder van de Veluwe" geheten.

Dochters en een zoon van deze beide winkeliers zaten (na de oorlog) op de openbare Ulo-school C op het Kerkplein (nu "De Rank"). Dat waren kinderen van generatie IVa en IVb.

Naar ik heb vernomen wonen de dochters in Israël en een zoon in Amersfoort. Mevr. Härtz-Zwarts is overleden in een Joods bejaardentehuis in Amsterdam.

Wat opvalt is, bij het overlijden van leden van deze familie in Breslau, dat het pas in 1951 in Harderwijk bekend werd, zeven jaar na dato. Mogelijk door onderzoeken van het Rode Kruis. Misschien zijn er mensen, die meer hierover weten. Ik houd me aanbevolen.

Genealogie:

I **Levi Mozes HÄRTZ**, koopman, geboren Kettwig 15-10-1805, overleden Harderwijk 31-03-1862.

Zoon van **Mozes HÄRTZ** en **Regina JOSEPHS**. Trouwt te Harderwijk 22-09-1836 **Aaltje Abrahams van MENTZ**, geboren Harderwijk 02-09-1801, overl. Harderwijk 31-05-1869, dochter van **Abraham Isaac van MENTZ**, koopman, en **Hester Simon Samuel Levi BRANDES**.

Uit dit huwelijk:

1. **Hartog**, geboren Harderwijk 28-08-1837.

Trouwt Elburg 22-07-1870 **Leena COHEN**, geboren Elburg ca. 1838, dochter van **Jacob COHEN** en **Sara GOLSTEIN**.

2. **Abraham** (zie IIa).

3. **Mozes** (zie IIb).

4. **Simon** (zie IIc).

IIa **Abraham HÄRTZ**, geboren Harderwijk 26-04-1839 en aldaar overleden op 2-12-1887, Zoon van I. Trouwt Harderwijk 01-07-1868 **Betje HAMMELBERG**, geboren Nijkerk 25-06-1842, overl. Harderwijk 13-03-1891, dochter van **Mozes Levie HAMMELBERG** en **Doortje BAKKER**.

Uit dit huwelijk:

1. **Levi Abraham**, geboren Harderwijk 04-10-1868.

2. **Maurits** (zie IIIa).

3. **Izak**, geboren Harderwijk 21-12-1872.

4. **Aaltje**, geboren Harderwijk 12-12-1874, overl. Harderwijk 21-12-1879.
5. **Hartog** (zie IIIb).
6. **Simon** (zie IIIc).
7. **Joseph**, geboren Harderwijk 31-3-1881.
8. **Aaltje**, geboren Harderwijk 28-6-1884.

IIb **Mozes HÄRTZ**, bakker, geboren Harderwijk 14-1-1841, vertrok 26-4-1914 naar Gouda, Zoon van I.

Trouwt Harderwijk 29-04-1874 **Kaatje COHEN**, geboren Harderwijk 20-3-1850, dochter van **Sodik COHEN**, zijdenverver, en **Emelia (Martha) BRANDES**.

Uit dit huwelijk:

1. **Emelia**, geboren Harderwijk 29-10-1876.
2. **Levie Mozes**, geboren Harderwijk 16-3-1878.
3. **Sodik**, geboren Harderwijk 6-6-1879.
4. **Isaac**, geboren Harderwijk 29-12-1880.
5. **Alex**, geboren Harderwijk 23-6-1883.
6. **Aaltje**, geboren Harderwijk 10-11-1884.
7. **Grietje**, geboren Harderwijk 30-5-1886.
8. **Abraham**, geboren Harderwijk 22-1-1888.

IIc **Simon HÄRTZ**, koopman, geboren Harderwijk 6-8-1842, overleden Harderwijk 24-1-1921, Zoon van I.

Trouwt Harderwijk 24-8-1870 **Elisabeth ZEEHANDELAAR**, geboren Hoorn 8-9-1849, dochter van **Abraham ZEEHANDELAAR**, koopman, en **Rosina van HAMBERG**.

Uit dit huwelijk:

1. **Aaltje**, geboren Harderwijk 27-05-1871.
Trouwt Harderwijk 25-10-1893 **Aron ZWARTS**, geboren Utrecht ca. 1863, Zoon van **Carel ZWARTS** en **Johanna de GROOTE**.
2. **Rosina**, geboren Harderwijk 17-3-1879.

IIIa **Maurits HÄRTZ**, koopman in manufacturen, geboren Harderwijk 12-1-1871, overl. Harderwijk 16-4-1937, Zoon van IIa.

Trouwt (1) Nijkerk 05-02-1896 **Doortje HAMMELBURG**, geboren Nijkerk 27-4-1866, overl. Harderwijk 26-11-1933, dochter van **Levie Mozes HAMMELBURG** en **Betje RUBENS**.

Trouwt (2) Amsterdam 13-2-1935 **Esther STOUWER**, geboren Amsterdam 18-7-1878.

Uit het eerste huwelijk:

1. **Abraham** (zie IVa).
2. **Louis**, manufacturier, geboren Harderwijk 1-9-1899, overl. Harderwijk 3-8-1925.
3. **Betje**, geboren Harderwijk 1-6-1902.

IIIb **Hartog HÄRTZ**, geboren Harderwijk 23-09-1876, overl. na 1942, Zoon van IIa. Trouwt Hoogeveen 28-08-1901 **Jetje CONEN**, geboren Hoogeveen 22-3-1875, overl. Harderwijk 20-2-1942, dochter van **Benedictus CONEN** en **Saartje RUBENS**.

Uit dit huwelijk:

1. **Betje**, geboren Harderwijk 21-6-1902.
Trouwt Harderwijk 25-8-1926 **Willem VELLEMAN**,
geboren Leeuwarden ca. 1902, Zoon van **Jacob VELLEMAN** en **Froukje DRIELSMA**.
2. **Benjamin** (zie IVb).
3. **Flora**, geboren Harderwijk 18-7-1906.
4. **Abraham**, geboren Harderwijk 26-9-1910, overl. Breslau 31-8-1943, akte 71/5-7-1951 Harderwijk.
Trouwt Nijkerk 10-08-1938 **Grietje van der HOEDEN**, geboren Nijkerk 28-11-1911.
5. **Lewie**, geboren Harderwijk 9-2-1916, overl. Breslau 31-8-1943, akte 73/5-7-1951 Harderwijk.

IIIc **Simon HÄRTZ**, sergeant-ziekenvader, geboren Harderwijk 26-11-1878, Zoon van IIa. Trouwt Hoogeveen 30-08-1911 **Roosje CONEN**, geboren Hoogeveen 19-05-1881, dochter van **Benedictus CONEN** en **Flora de JONG**.

Uit dit huwelijk:

1. **Abraham**, geboren Harderwijk 17-7-1912.
2. **Flora**, geboren Harderwijk 5-10-1913.

IVa **Abraham HÄRTZ** koopman, geboren Harderwijk 3-2-1897, Zoon van IIIa. Trouwt Harderwijk 22-3-1922 **Jeanette ZWARTS**, geboren Amsterdam 9-6-1896, dochter van **Aron ZWARTS** en **Aaltje HÄRTZ**.

Uit dit huwelijk:

1. **Doortje**, geboren Harderwijk 18-01-1923.
2. **Aron**, geboren Harderwijk 12-07-1924, overl. Breslau 31-08-1943, akte 73/5-7-1951 Harderwijk.
3. **Aaltje**, geboren Harderwijk 16-05-1928.
4. **Betsy**, geboren Harderwijk 24-12-1929.

IVb **Benjamin HÄRTZ**, koopman, geboren Harderwijk 05-11-1903, Zoon van IIIb. Trouwt Hoogeveen 17-07-1929 **Roosje MEIBOOM**, geboren Hoogeveen 25-08-1905, dochter van **Aaron MEIBOOM**, koopman, en **Jetha HAMMELBURG**.

Uit dit huwelijk:

1. **Jetje**, geboren Harderwijk 06-08-1930.
2. **Betje**, geboren Harderwijk 01-01-1932.
3. **Hartog** (Harry), geboren Harderwijk 19-09-1936.

Benny Härtz

ruimt over de hele linie op.

Geweldige koopjes !

in
Mantels, Japonnen, Rokken, Kinderjurken,
Kindermantels, Pyama's, Pyamajasjes,
Ondergoed, Molton dekens, Schorten,
Theedoeken, Handdoeken, Lakens, Slopen,
Luiers, Nylons, Ankleets, Overalls,
Flanellen lakens, Zelfbinders, Sjaals,
Zakdoeken.

Ziet hiervoor onze etalages!

Benny Härtz

Luttekepoortstraat 23 Harderwijk

Telefoon 03410-2361

Luttekepoortstraat 23 - HARDERWIJK - Telefoon 12361

Zijt niet bang voor regen

Dames en heren

Regenjassen

dubbel popeline

f 39.75

Zie onze sterk verlaagde prijzen in

Damesmantels

vanaf f 27.50

Prachtige WOLLEN

Japonnen f 24.75

Met deze prijzen behoeft U niet
op de uitverkoop te wachten!

Benny Härtz

Luttekepoortstraat 23, Harderwijk

*Enige advertenties uit "Schilders
Nieuwsblad".*

*Eind 1980 besloot de heer Härtz te stop-
pen.*

*Er verschenen grote "opruiming s" adver-
tenties en per 1 december werd de zaak
beëindigd.*

*De nieuwe huurder zou Edah worden
volgens het Schilders Nieuwsblad uit die
tijd.*

*Hiermee kwam een einde aan een van de
oudste zaken in Harderwijk. Al meer dan
anderhalve eeuw geleden, in 1820, was de
joodse familie hier actief in de handel,
aldus "het Schildertje". (red.)*

Zoals gebruikelijk geven de eerste nummers van de kranten van 1905 weer de nodige overzichten, zoals van de visvangst en -aanvoer, de overige marktaanvoer en de mutaties in het inwoneraantal van de gemeente in 1904. Voor het eerst in enkele jaren is dit laatste gedaald en wel met 80 personen van 7320 tot 7240. Door geboorte en vestiging zijn er 1688 personen bijgekomen, maar 1768 personen zijn overleden of vertrokken. De aanvoer op de markt was als volgt: 7 HL rogge, 385 HL appels, 161 HL peren, 883 HL aardappels, 12100 KG boter, 6106 KG kaas, 3694 KG

Markt te Harderwijk op een Ansichtkaart uit het begin van de 20e eeuw

spek, 17375 st. kool, 2120 st. biggen en 122 st. nuchtere kalveren, terwijl op de 4 beestenmarkten in totaal 115 stuks vee werden aangevoerd. Voor een keurloon van fl. 289.05 zijn in 1904 in totaal gekeurd: 7 paarden, 22 runderen, 145 kalveren, 1010 varkens, 11 schapen, 23 geiten, 53 partijen vet en vlees beneden en 196 partijen boven de 50 KG, 37 partijen Noordzeevis beneden en 9 partijen boven de 50 KG, alsmede 4 mandjes bokking. In tegenstelling tot de goede resultaten in de landbouw is de toestand in de visserij "hoogst ongunstig". In januari beginnen de vissers al met spiering kloppen als het ijs nauwelijks sterk genoeg is. Enkelen vragen een bewijs van Nederlandschap aan om in Duitsland te gaan

werken. "Zeker een bewijs van den treurigen toestand in het visschersbedrijf", zo schrijft de krant. Uiteindelijk reizen er 17 personen naar Duitsland, maar daarvan zijn er 10 binnen enkele dagen zonder resultaat weer terug. Als dan ook in deze tijd nog een herinnering komt van de agent van de Rijksverzekeringsbank te Utrecht over de verplichting om te betalen voor de verzekering van hun knechten, klagen de vissers steen en been dat zij niets verdienen en toch moeten betalen. Zij sturen een adres aan H.M. de Koningin om vrijstelling van deze premiebetaling.

Ondanks waarschuwingen gaat een 9-jarige jongen door met het spel "buigijsje", waardoor de waaghals geheel onder water raakt. De 16-jarige Thijs Schuurman krijgt zelf ook een nat pak, maar hij slaagt er wel in de drenkeling naar boven te halen. De kinderen krijgen een halve dag ijsvrij, maar de ijspret is van korte duur. Een onderwijzer krijgt het volgende briefje: "Meester of Aart om 3 uur beleefd thuis mag komen daar is nu nog hijs." Ook in verband met het inzetten van de dooi wordt dit verzoek geweigerd. Enkele ridders op zee ten Oosten van de haven hebben dit gevaar ondervonden. Door het losraken en wegdrijven van het ijs moesten zij kiezen tussen "een zeetochtje per ijsschots of een koud bad in het zilte nat."

In januari overlijdt op 69-jarige leeftijd de heer Jan Kuiper, die "vele jaren als keurmeester der gemeente goede diensten heeft bewezen en in

hachelijke gevallen vaak goede bijstand verleende bij ongesteldheid van het vee", zo is te lezen. Verder was hij nog actief in enkele besturen, o.a. bij Gemeentebelang. Mej. P.E. Pierson, hoofdonderwijzeres der bewaarschool, overlijdt op de leeftijd van 78 jaar. De begrafenis op 23 februari trekt veel belangstelling en dat geldt ook voor de begrafenis op 13 februari van de heer Rudolf Veen Valck, die op 9 februari in een ziekenhuis in Utrecht is overleden. De overledene, die de leeftijd van 76 jaar bereikte, heeft zich in 1854 vanuit Kampen in Harderwijk gevestigd. Vanaf 1 juli 1858 tot 1 december 1886, toen zijn zoon hem opvolgde, is hij werkzaam geweest als ontvanger. Van 1887-1895 was hij lid van de gemeenteraad en vervolgens wethouder van 1895-1900 en vanaf juni 1903 tot aan zijn overlijden. Gedurende 44 jaar was hij president van de Kamer van Koophandel. De 1e vice-voorzitter B.G. van Daalen volgt hem als voorzitter op en R.P. ten Broek wordt nu vice-voorzitter. De heer H.E. Bollée wordt tot nieuw lid van de K.v.K. gekozen.

De brandweer krijgt in de persoon van L.A. van Essen een nieuwe plaatsvervangend brandmeester.

Tijdens een raadsvergadering worden de heren Koopsen en Stute bedankt voor de diensten die zij een half jaar voor de Burgerlijke Stand hebben verricht. De heer Goosens wordt benoemd tot nieuwe ambtenaar van de Burgerlijke Stand.

Paardentram

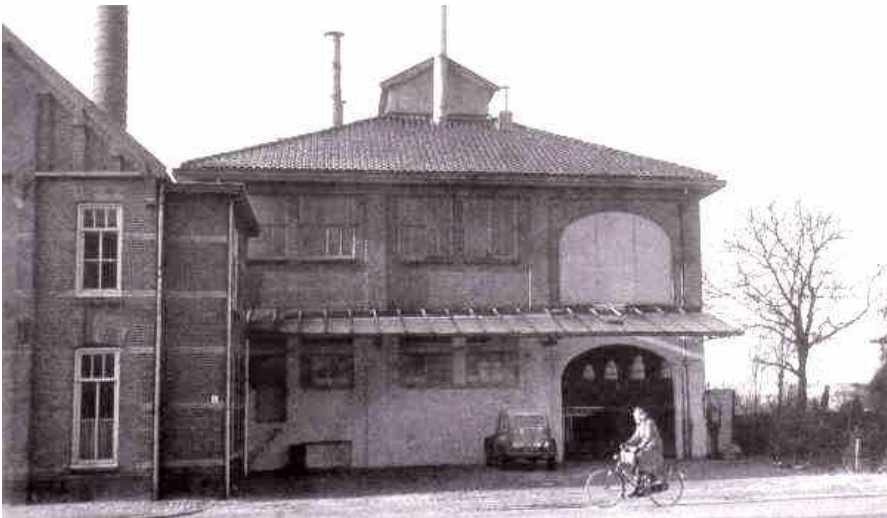
Nog juist op de valreep van het oude jaar kon het summiere bericht in de krant opgenomen worden dat Harderwijk geen tram krijgt. De raad bespreekt de officiële mededeling van de directie van de Buurtspoorweg om af te zien van de aansluiting van een stoomtram van het station naar Nunspeet. Maar nog niet ieder geeft de moed op en ook de heer Krieger uit Amersfoort heeft zijn plannen voor een paardentram nog niet echt opgegeven, zo blijkt eind maart uit correspondentie aan enkele stadgenoten.

Na de perikelen inzake de verpachting in het najaar van 1904 valt de gemiddelde opbrengst van de verpachte percelen zeker niet tegen. Netto (na aftrek van fl. 500.= kosten) is er ca. fl. 1.200.= meer ontvangen, zo kan de burgemeester meedelen. Ook namens de wethouders vraagt hij de raad de vrijheid de gemeentebelastingen als het enigszins mogelijk is met 0.2 % te verlagen. Hij streeft zelfs elk jaar naar een vermindering van lasten en verklaart daarbij dat hij een arme gemeente met rijke pachters verkiest boven een rijke gemeente met arme pachters. Van de 35 percelen die eerst nog niet verhuurd waren, worden er in een latere zitting alsnog 33 verpacht, ook met een hogere opbrengst. Verder zal een landbouwerlaar advies geven over het aanleggen van enkele percelen in de Rui-

mels als proefvelden en van de spoorwegkampen als weiden, zo is het plan.

Er is nog een meningsverschil over het vergunningsrecht, m.n. over de kosten van schatting en herschatting, die nu door de aanvrager en de gemeente samen gedragen worden. Er komt bericht van Gedeputeerde Staten dat deze lasten geheel ten laste van de gemeente moeten komen. De heer J. v.d. Wal Kzn te Amersfoort heeft verzocht om "het noordelijk gedeelte van den Tolboomskamp aan den Stationsweg (naast café Kuiper) in erfpacht te bekommen tot het bouwen van een zuivelfabriek." Enkele raadsleden zijn van mening dat de Stationsweg geen goede plaats

Melkfabriek "Amersfoortia II" aan de Stationsweg.

Foto collectie B. Karssen

is voor een fabriek. De heer Willemsen vindt de locatie tegenover het station (naast Bakker) meer geschikt, maar wethouder Van Esveld ziet hier niets in. Hij wil nog rekening houden met de - mogelijke - komst van een tram, die over de gemeenteweide zou moeten lopen. Ondanks de geopperde bezwaren gaan de raadsleden later terwille van het gemeentebelang met algehele stemmen accoord met de plannen, onder voorbehoud van een goedkeurend advies van de gezondheidscommissie.

In de raad spreekt men (weer) over het pensioen voor de gemeentearchitect Makkink. En dit is niet voor het eerst, want ook in 1900 is deze kwestie al aan de orde geweest. Aan Makkink werd een wachtgeld van fl. 450.= toegezegd, maar B&W wilden dit bedrag toen terugbrengen naar fl. 300.= i.v.m. de financiële toestand van de gemeente. Maar mocht de raad een

ander bedrag voorstaan, dan moest hiervoor maar een voorstel ingediend worden, zo stelden B&W voor, daar het altijd hun bedoeling geweest is "het ouden gemeenteambtenaren zo aangenaam mogelijk te maken". En omdat er al in 1866 (!) door de administrateur van het z.g. Atheneumfonds "verplichtingen zijn gesteld" aan de heer Makkink heeft Van Uchelen in 1900 een voorstel gedaan, dat met een nipte meerderheid aangenomen werd, waardoor Makkink voor de tijd van 5 jaar een wachtgeld van fl. 450.- heeft gekregen met daarna recht op een pensioen van fl. 300.= per jaar. Zo af en toe verricht hij nog wat diensten voor de gemeente.

Misschien om dergelijke problemen voortaan te voorkomen heeft de gemeente in januari 1905 verzekeringen afgesloten voor de pensioenen van politiepersoneel, de stadsopzichter en de gemeentebode. Ieder krijgt op 65-jarige leeftijd fl. 300.= per jaar. Deze zaak valt echter niet bij iedereen in goede aarde, zo blijkt, want er komt kritiek op de leeftijdsgrens van 65 jaar voor de politie en op het feit dat de gemeentearbeiders, de z.g. stads-Jantjes, buiten deze regeling vallen. Zij zijn op 65 jarige leeftijd afgeleefd door de "ongezonde en lichaam-sloopende" werkzaamheden die zij voor de gemeente hebben moeten verrichten en dat voor zo'n laag bedrag, dat zij er geen spaarbankboekje op na konden houden, zo wordt gesteld. De politieagenten daarentegen zouden wel langer kunnen werken: "een Hermandad van 70 jaar met grijze snor en blinkende helm kan veel ontzag inboezemen, want hij heeft een leventje om oud te worden, goede warme kleding en door zijn salaris in staat om goed gevoed te worden; daarbij een gezonde beweging en weinig verdrietelijkheden - want zoals de commissaris van polite zelf gezegd heeft - de bevolking hier is zeer gemakkelijk en de rapporten worden nooit geïllustreerd met een vagebond" zo wordt dit aangename leventje beschreven en vergeleken met dat van de genoemde arbeiders. Maar 65 of 70 jaar, de agent 1e klasse P. Hannelsen is hier nog niet aan toe. Hij krijgt, vergezeld van een hartelijke toespraak, een bronzen medaille voor 10 jaar trouwe dienst.

De verpleegster van het Groene Kruis mej. Peeters stopt na 2 jaar met haar werk. Zij wordt opgevolgd door zr. Benninck Janssonius. Grote verbazing wekt de brief van de heer De Hard waarin hij van de ene op de andere dag bedankt als directeur van De Harmonie, terwijl er nooit een wanklank gehoord is. De heer G.P. Bronsveld vervangt hem tijdelijk, waarna de heer Schallenberg hem definitief opvolgt.

Na het vertrek van mej. A. Snellen als lid van de Ver. Steun aan Vrouwenarbeid neemt mevr. M. van Pesch-Wouters haar plaats in.

Diverse verenigingen houden hun jaarvergadering, o.a. de Geref. Meisjesvereniging Tabitha. Er wordt een vol programma afgewerkt en de meisjes kunnen pas om half een 's nachts naar huis.

Voor een entree van 10 cent houdt T. Ferwerda in de Concertzaal een lezing over John Bunjan's Christenreize. Bij W. Wielinga is het boekje te koop voor 25 cent.

De Herv. Gemeente beroept Ds. G. Oorthuys te Brakel, eem zoon van Ds. C.B. Oorthuys die hier eerder predikant was, maar ook dit beroep is tevergeefs.

D. Kok wordt tot architect van deze gemeente benoemd i.p.v. de heer Makkink.

ADVERTENTIEN.

* * * Den 7 Februari a.s. hopen wij onze **37 1/2-jarige Echtvereniging** te herdenken.

B. J. EPHRAIM
en Echtgenoot.

Ontvangdag: Zondag 5 Februari van
's namiddags 2—4 uur.

Heel ongebruikelijk is de aankondiging dat de heer B.J. Ephraim en zijn echtgenote (Johanna Lieman) op 7 februari **37 1/2 jaar** getrouwd hopen te zijn. Zij houden ontvangdag zondag 5 februari van 2-4 uur 's middags.

Dezelfde naam komt -he laas - terug in de krant van 8 februari, als gemeld wordt dat de 33-jarige 1e luitenant B.J. Ephraim in Soerabaja is overleden.

Het betreft een zoon van het jubilerende echtpaar.

ADVERTENTIEN.

* * * Voor de groote belangstelling betoond bij onze 37 1/2-jarige Echtvereniging en den dood van onzen zoon, betuigen wij, ook namens onze kinderen, onzen **dank.**

B. J. EPHRAIM
en ECHTGENOOTE.

Er is veel te doen over de café's en het drankgebruik. De beschonkenen worden bestraft, maar de kasteleins gaan vrijuit en dat is een kromme gang van zaken, zo menen velen. De burgemeester wil er iets aan doen en hij heeft bij Wuestman een conceptverordening op de tapperijen en slijterijen uitgegeven, met daarin o.a. de regel dat - behalve de vrouw des huizes en de dochters - geen vrouwen in de lokalen aanwezig mogen zijn. Een andere uitgave is het in Arnhem verschenen Album Studiosorum der Harderwijkse Hogeschool met daarin de namen van ca. 7000 studenten en van alle curatoren en professoren.

Tot slot uit de Burgerlijke Stand:

op 27 januari 1905 is geboren Willempje, dochter van Aart Vierhout en Beertje Essenburg. Zij heeft inmiddels haar 100ste verjaardag gevierd en daarom hierbij een hartelijke gelukwens aan het adres van mevrouw W. Karssen-Vierhout!

— 8 Maart e.k. zullen voor de Nationale Militie voor de gemeente Harderwijk ingelijfd worden te Arnhem, 's morgens 9 uur in de groote zaal van Musis Sacrum.

Voor de lichteing 1904, militie te land :

Gerrit Schoonhoven	Lot.no.	30.
Hendrikus Nagelhout	"	31.
Arie Aarts	"	32.

Voor de lichteing 1905, militie te land :

Petrus Franciscus Kamm	Lot.no.	1.
Eibert Gerards	"	2.
Cornelis Jansen	"	5.
Jacob Hop	"	7.
Lambertus Germans	"	12.
Gerrit van den Brink	"	17.
Heimen Schaftenaar	"	20.
Berend van Beekhuizen	"	21.
Wicher Wilderdijk	"	22.
Evert Raaijen	"	23.
Aalt Boonen	"	25.

Voor de lichteing 1905, zeemilitie,
inlijving 10 Maart, op hetzelfde uur
en plaats :

Marten Foppen	Lot.no.	6.
Meindert Foppen	"	10.
Kare Petersen	"	16.
Marinus Willem de Lange	"	24.

Oproep, met nu nog bekende namen, voor de 5-jarige dienstplicht.

Monopole rond 1910

Monopole rond 1915 na het vergroten van de serres

Monopole na de verbouwing van 1924

Monopole in 2004

Publicaties, zolang de voorraad strekt.

prijs in EURO's
per februari 2005

formaat circa 210 x 150mm (A-5):

Herderewich Kroniek (voorm. kwartaalblad) voor zover nog aanwezig	0,50
Index op "Herderewich Kroniek", (1974-1989)	0.50
Historisch Jaarboek Harderwijk, voor zover nog aanwezig	3.50
Vittepraetje (ons kwartaalblad), voor zover nog aanwezig	0.50
Index op Hist. Jaarboeken 1990 -'95 + Vittepraetje tot maart 1999	0.50
Wandelingen door Oud-Harderwijk, (112 blz.)	3.50
Wandelroute Harderwijk, (15 blz.)	0.50
Kerkenroute, (10 blz.)	0.50
Het dagelijks leven in het begin van deze eeuw, (27 blz.)	1.50
De Calicotfabriek van W. Averink te Harderwijk, enz., (67 blz.)	2.00
Schepenen aan de Zuiderzee (gebonden, 271 blz.)	13.50
Het Kleuter-, Lager- en Beroepsonderwijs van 1800-1985 te H'wijk	2.00

formaat circa 300 x 210 mm (A-4):

Beelden Belicht en beschreven (<i>nieuw</i>)	29.50
Klapper op de volkstelling van 1830 met index (140 blz.)	5,00
Klapper op de volkstelling van 1840 met index (121 blz.)	5,00
Klapper op de geboortes van 1811-1860 met index (271 blz.)	16.00
Klapper op de geboortes van 1861-1902 met index (282 blz.)	18.50
Klapper op de huwelijken van 1811-1930 met index (330 blz.)	21.50
Index op de resolutieboeken (250 blz.)	17.50
Verjaardagskalender met H'wijkse middenstanders	OPRUIMING 1.00

formaat circa 210 x 100mm:

Monumentenreeks: 15 verschillende onderwerpen, alle uitgaven p.st.	2.00
--	------

Oude ansichtkaarten

Diverse Harderwijkse ansichten in kleur en zwart/wit	0.50
--	------

CD's met alle publicaties van 30 jaar Herderewich	12,50
--	-------

NIEUW

Kwartierstatenboek deel 1 (111 maal 5 generaties in A-4)	12.50
Kadastrale Atlas (<i>nog enkele!</i>)	17.50
Naaldbanden A5, minimaal 3 jaargangen Vittepraetje	OPRUIMING 2.00
Jubileum CD-1, 30 jaar Herderewich publicaties	12.50
Jubileum CD-2, diverse bronnen uit het gemeentearchief	12.50

Samenstelling bestuur, werkgroepen en meewerkende leden

Bestuur:

		postcode	telefoon	functie
N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	3845 AR	42 13 42	voorzitter
P. Stellingwerf	Luttekepoortstraat 146	3841 AX	55 23 42	secretaris
K.Chr. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31	penningm.
J. de Groot	Stationslaan 165	3841 CZ	42 82 72	excursies
C.S.E. Muiser	Rietgorsmeen 53	3844 ZL	42 81 37	P.R.

Redactie:

R.K.S. Beute	Smeepoortenbrink 17	3841 EZ	41 62 63	hfd.red.
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	3841 GM	42 06 93	lid
K.Chr. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31	lid

Bibliotheek

G. Berends	Rederijkerstraat 8	3842 JT	41 34 98	
------------	--------------------	---------	----------	--

Ledenadministratie

K.Chr. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31	
----------------	-----------------	---------	----------	--

Werkgroep archeologie:

N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	3845 AR	42 13 42	voorzitter
W.D. Grimm	Bunschotenmeen 33	3844 HE	41 86 61	lid
namens de Archeologische Werkgroep Nederland:				
H.W. Stuurman	Rietgorsmeen 74	3844 ZV	43 48 78	lid

Werkgroep genealogie:

G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	3841 GM	42 06 93	lid
R. van Sonnen-Kost	Middenlaan 9	3843 BA	41 59 48	lid
A. Jansen	Nassaulaan 5, Ermelo	3851 XZ	55 16 03	lid
J.J. Pettinga	Emdenmeen 14	3844 EC	41 64 16	lid
W. Van Wijk	Pegasus 21	3893 DR		Zeewoldelid
E. Numan-Boumans	Venkel 24	8252 CH		Dronten lid
J. v. Bruggen-Moorkamp	Zeilmakerstraat 2	3841 VA	41 00 18	lid
Fam. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31	lid

Werkgroep Kroniek van Harderwijk:

J.J.H. Kooiman	Burg.Numanlaan 76	3841 XN	41 96 38	voorzitter
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	3841 GM	42 06 93	lid

Werkgroep Open Monumentendag

N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	3845 AR	42 13 42	voorzitter
R. Poolen-Brouwer.	Kruisweg 4, Hierden	3849 WA	41 73 24	lid
K.Chr. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31	lid
Namens het Stads-gilde:	Mevr. A. Philipsen			

Werkgroep Excursies

J.C. de Groot	Stationslaan 165	3844 GD	42 82 72	voorzitter
---------------	------------------	---------	----------	------------

Werkgroep Geveldocumentatie

R.K.S. Beute	Smeepoortenbrink 17	3841 EZ	41 62 63
--------------	---------------------	---------	----------

Werkgroep Website

K.Chr. Uittien	J.P.Heyelaan 58	3842 CL	41 44 31
----------------	-----------------	---------	----------

Werkgroep Redactiecommissie "Harderwijkreeks"

J.J.H. Kooiman	Burg. Numanlaan 76	3841 XN	41 96 38
J.P.H. van Valderen	Muntplein 21	3841 EE	43 07 44

Werkgroep Verspreiding Vittepraetje

hoofddistributeur	P. J. van Wageningen		41 73 35
reserve hfd.distributeur	G. Berends		41 34 98

verspreiders**wijk**

	naam	adres	telefoon
1 = Stadsweiden	B. Karssen	Gruttomeen 39	42 10 73
2 = Slingerbos	mevr. C.Deitmers	Stationslaan 117-19	41 51 55
3 = Wittenh./Veldkamp	mevr. de Vries	Rooseveltlaan 24	
4 = De Stad	J.J.H. Kooiman	Burg. Numanlaan 76	41 96 38
5 = Stadsdennen	H. Schaaf	Guido Gezellelaan 4	41 43 38
6 = Stationslaan	H. Skora	Churchill-laan 23	41 53 97
7 = Zeebuurt	L. Postma	Hendric Stevinstraat 8	41 51 78
8 = Hierden	mevr. Messerschmidt	Zuiderzeestraatweg 61	45 21 83
9 = Ermelo	T. Goossens	De Acht Schepel 18	55 42 76
10 = Frankrijk	B.A.M.M.v.d.Voordt	Kuulekamp 6	41 96 15
11 = Drielanden	N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42
12 = Ceintuurbaan	P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 36 17
14 = Vissersbuurt	Mevr. E. Beute-Oskam	Smeepoortenbrink 17	41 62 63
15 = Friesegracht	M. van Broekhoven	Friesegracht 7	41 51 73

reserve-verspreiders Harderwijk

J.C. Bood	Bachdreef 239	43 36 92
A. den Oudsten	Burg. Numanlaan 24	42 06 45
Fam. Uittien	J.P.Heyelaan 58	41 44 31
Mevr. J. Spaan-Foppen	Da Costastraat 11	41 55 64

reserve-verspreiders Hierden

B. Rutgers	Duinlaan t.o. 19	45 20 61
Mevr. de Gans	Beekweg 8	45 21 06
L.W. Warmenhoven	Oostermheenweg 16	45 19 05

reserve-verspreiders Ermelo

Mevr. Beijer	Azalealaan 11	553020
W. Hamstra	Harderwijkerweg 157	423011
Mevr. S. Sikkes	Kon.Emmalaan 29/67	554724

Vispoort

Oudheidkundige vereniging
"HERDEREWICH"
Postbus 210,
3840 AE Harderwijk